به نام خدا

فراز و فرود روابط ایران و هند

در میانه تنش ها و توافق ها

(م۱۹۷۹- ۱۹۴۷/ه.ش۱۳۵۷ -۱۳۲۶)

مولف :

سکینه سلیقه دار

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران – ۱۴۰۵)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

سرشناسه : سلیقه دار، سکینه ، ۱۳۴۳
عنوان و نام پدیدآور: فراز و فرود روابط ایران و هند در میانه تنش ها و توافق ها/ مولف: سکینه سلیقه دار
مشخصات نشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۵.
مشخصات ظاهری : ۱۹۱ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۹۲۷-۰
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : فراز و فرود روابط ایران و هند
رده بندی کنگره : TP ۹۸۳
رده بندی دیویی : ۶۶۸/۵۵
شماره کتابشناسی ملی : ۸۵۴۱۲۳
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیپا

نام کتاب : فراز و فرود روابط ایران و هند در میانه تنش ها و توافق ها
مولف : سکینه سلیقه دار
ناشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرایی، تنظیم و طرح جلد: الهام غفاری
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ : اول ــ ۱۴۰۵
چاپ : زبرجد
قیمت : ۴۰۰۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان :
https//:chaponashr.ir/ketabresan
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۹۲۷-۰
تلفن مرکز پخش : ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

تقدیم به :

روح بزرگ مادرم بانو صدیقه اخلاقی که دوستدار دانش و آگاهی بود

و به دو فرزندم محمد و سجاد احمدی که ثابت کردند اراده، کلید گشودن هر دری است

فهرست

مقدمه ۹

فصل اول : جغرافیای انسانی و سیاسی هند ۱۷

الف) جغرافیای انسانی ۱۷

معرفی مختصری از ادیان مهم در این سرزمین : ۲۱

نمونه‌ای از گزارش ارسالی سفارت ایران در دهلی‌نو : ۲۵

سیاست کلی هند : ۳۰

ب) جغرافیای سیاسی ۳۳

فصل دوم :دوران سردی و رکود روابط بین ایران و هند ۳۷

۱ـ پیشینه مناسبات فرهنگی ـ تمدنی و سیاسی ایران و هند ۳۷

۲ـ وجوه افتراق ایران و هند ۴۳

۳ـ وجوه اشتراک ایران و هند ۴۳

۴ـ اهمیت راهبردی و جغرافیای سیاسی ایران و هند در دوران جنگ سرد ۴۵

۵ـ جنگ سرد و پایان جنگ جهانی دوم ۴۷

۶ـ موضع هند نسبت به خروج نیروهای شوروی از ایران ۱۳۲۶ه .ش/ ۱۹۴۷م ۴۸

۷ـ بازتاب وقایع ایران و جریانات آذربایجان در مطبوعات هند ۵۰

۸– استقلال هند و تأثیر آن بر روابط دو کشور ۱۳۲۶ه .ش/ ۱۹۴۷م ۵۱

۹ـ جنگ هند و پاکستان ۱۳۲۷–۱۳۲۶ه .ش/ ۱۹۴۸–۱۹۴۷م و موضع ایران ۵۳

۱۰ـ روابط رسمی سیاسی ایران و هند ۱۳۲۹ه .ش/ ۱۹۵۰م ۵۸

۱۱ـ موضع هند در مورد برخی تحولات داخلی ایران و موضع آن کشور نسبت به پیمان بغداد و سنتو ۵۹

۱۲ـ اولین سفر شاه به هند اسفند ۱۳۳۴ه .ش/ ۱۹۵۵م ۶۳

۱۳ـ بیانات شاه در بمبئی و در دانشگاه علیگر ۱۳۳۴ه .ش ۶۳

۱۴ـ سفر جواهر لعل نهرو به تهران ۱۳۳۸ه .ش/ ۱۹۵۹م ۶۴

۱۵ـ اعلامیه مشترک ایران و هند ۶۷
۱۶ـ سفر مقامات دو کشور ۶۷
۱۷ـ نفوذ ایران در تمام شئون حیات هند مشهود است ۶۹
۱۸ـ قراردادهای فیمابین ایران و هند از ۱۳۲۶ تا ۱۳۳۹ه .ش / ۱۹۴۷ تا ۱۹۶۰م ۷۰
قراردادهای فیمابین ایران وهند از ۱۳۲۶ تا ۱۳۳۹ه .ش/ ۱۹۴۷ تا ۱۹۶۰م ۷۰
موافقتنامه فرهنگی بین ایران و دولت هند ۱۳۳۶ه .ش/ ۱۹۵۷م ۷۳
۱۹ـ مروری کوتاه : ۷۴
فصل سوم : بهبود تدریجی روابط ایران وهند (ذوب شدن یخها) ۷۷
۱ـ تنش‌زدایی در سیاست خارجی ایران و نزدیکی ایران به شوروی ۷۷
۲ـ آر.سی.دی به جای سنتو ۸۱
۳ـ موضع ایران نسبت به جنگ هند و چین ۱۳۴۱ه .ش/ ۱۹۶۲م ۸۱
۴ـ جنگ دوم هند و پاکستان ۱۳۴۴ه .ش/ ۱۹۶۵م و موضع ایران نسبت به آن ۸۴
موضع ایران در قبال جنگ ۱۹۶۵ هند و پاکستان ۸۸
۵ـ واکنش هند نسبت به موضع ایران ۸۹
۶ـ تظاهرات علیه ایران ۹۰
۷ـ دومین سفر شاه به هند ۱۳۴۸ه .ش/ ۱۹۶۹م ۹۲
۸ـ روابط پاکستان با کشورهای عربی وتأثیر آن بر ایران ۹۳
۹ـ قراردادها و عهدنامه‌های منعقده میان ایران و دولت هند ۹۵
موافقتنامه بین دولت ایران و دولت هند راجع به سرویسهای حمل و نقل هوایی ۹۶
تلاش سفیر ایران جهت بسط روابط اقتصادی ۹۶
همکاری فرهنگی ۹۷
۱۰ـ سفر مقامات دو کشور از ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۹ه .ش ۹۸
رایزن فرهنگی سفارت ایران در دهلی‌نو ۱۰۴

سفارت ایران در دهلی‌نو..... ۱۰۴
۱۱ـ توجه هند به روابط با دیگر کشورهای عربی به جای توجه صرف به مصر پس از مرگ ناصر..... ۱۰۸
۱۲ـ مروری کوتاه..... ۱۰۹
فصل چهارم :دوران گسترش رابطه ایران و دولت هند..... ۱۱۱
۱ـ جنگ سوم هند و پاکستان (استقلال بنگلادش) ۱۳۵۰ه .ش/ ۱۹۷۱م و موضع ایران..... ۱۱۱
۲ـ موضع ایران نسبت به جنگ سوم هند و پاکستان ۱۳۵۰ه .ش/ ۱۹۷۱م..... ۱۱۳
۳ـ مصاحبه شاه با پنج روزنامه‌نگار خارجی و روزنامه تایمز هندوستان چاپ دهلی..... ۱۱۴
۴ـ بنگلادش و بحران شبه قاره هند و پاکستان و نظر دولت ایران..... ۱۱۵
۵ـ سیاست منطقه‌ای ایران در سال ۱۳۵۰ه .ش/ ۱۹۷۱م..... ۱۱۷
۶ـ افزایش قیمت نفت و افزایش اهمیت ایران در منطقه (ژاندارم منطقه)..... ۱۲۲
۷ـ توجه ایران به اهمیت هند در جنوب آسیا..... ۱۲۳
۸ـ سفر وزیر امور خارجه ایران با هند و سفر همتای هندی وی به ایران..... ۱۲۶
۹ـ کمیسیون های مشترک دو کشور و قراردادهای منعقده..... ۱۲۸
۱۰ـ سومین سفر شاه و فرح به هند مهرماه ۱۳۵۳ه .ش/ اکتبر ۱۹۷۴م..... ۱۳۲
۱۱ـ سفر بانو ایندیرا گاندی به ایران..... ۱۳۸
۱۲ـ سفر موراجی دسائی به ایران..... ۱۴۰
۱۳ـ چهارمین سفر شاه به هند ۱۳۵۷ه .ش/ ۱۹۷۸م..... ۱۴۱
۱۴– مروری برکلیه معاهدات و قراردادهای ایران و هند (۱۹۴۷–۱۹۷۹)..... ۱۴۳
۱۵–نگاهی گذرا به هند امروز..... ۱۴۵
روابط دو کشور مقایسه ای گذرا از گذشته تا امروز :..... ۱۴۶
سخن آخر : ۱۵۱
یادداشت های متن: ۱۵۳
فهرست منابع ۱۷۵

۱ـ منابع فارسی..... ۱۷۵
الف) کتابها :..... ۱۷۵
ب) نشریات، روزنامه‌ها، مجلات :..... ۱۸۰
ج) رساله‌ها :..... ۱۸۴
۲ـ منابع انگلیسی..... ۱۹۰

مقدمه :

در بررسی تاریخ بین‌المللی، سیر حوادث و دگرگونی‌ها است که صحنه‌ها را متحول و متغیر می‌سازد و سرنوشت افراد و مجامع را در زمان‌ها و مکان‌ها مشخص و معین می‌نماید. در این راستا دولتها سعی دارند منافع ملی خود را از این تغییر و تحولات تأمین نمایند. مقصد نهایی یک سیاست خارجی فعال، تأثیرگذاری بر محیط اطراف خود است تا آن را هر چه بیشتر با اصول معتقدات خویش هماهنگ سازد. چنین کاری ممکن نخواهد بود مگرآن که دانسته شود که محیط مذکور چگونه عمل می‌کند.

از آنجا که پیشرفت و تعالی و نیک و بد مسائل زندگی امروزی با تاریخ گذشته عجین و همراه است، بنابراین آگاهی از اقتدار یا انحطاط و چگونگی عملکرد آنها می‌تواند در جهت رشد و شکوفایی استعدادهای نسل جوان مفید واقع شود. بر این اساس بررسی مناسبات دو ملت کهنسال آسیایی ایران و هند که از دیرباز با یکدیگر در تماس بودند و حوادث و رویدادهای بسیاری را پشت سر نهاده‌اند حائز اهمیت است.

هندوستان کشوری است که از برخی جهات نه تنها در منطقه بلکه در جهان موقعیت ممتاز و برجسته‌ای دارد و بعد از نیل به استقلال در بسیاری از مسائل این نقطه از جهان نقش مستقیم داشته است که از آن نمونه می‌توان جدایی پاکستان شرقی و غربی از یکدیگر و تشکیل کشور بنگلادش را نام برد.

در سالهای میان ۱۳۲۶ تا ۱۳۵۷ه .ش ۱۹۴۷ / تا ۱۹۷۹م روابط ایران و هند با درجات متفاوتی در نوسان بوده است. روابط دوجانبه در طی این دوران را باید در نظام روابط بین‌الملل که در پایان جنگ جهانی دوم ظهور یافت، مورد ارزیابی قرار داد.

تا سال ۱۳۲۶ه .ش/ ۱۹۴۷م دو کشور ایران و هند هر دو رخداد جنگ جهانی را تجربه کردند. پیامد جنگ جهانی دوم برای هند این بود که جنگ، جنبش استقلال‌طلبی هند را به اوج رساند

اما ایران را عمیقاً گرفتار و درگیر مصائب جنگ سرد کرد، هند استقلال خود را به دست آورد، اما این استقلال مشروط به بهای تجزیه و ظهور کشور جدید پاکستان بود.

نتیجه‌ی اجتناب‌ناپذیر این امر عبارت از این بود که هند مستقل، نزدیکی و مجاورت ارضی پیشین و دیرینه‌ی خود را با ایران از دست داد و به این ترتیب پاکستان با داشتن حدود ۹۵۰ کیلومتر مرز مشترک با ایران جای هند را گرفت. و از آن پس پاکستان نه تنها از نظر جغرافیایی میان هند و ایران قرار گرفت، بلکه همچنان به عنوان یکی از مهمترین عوامل تعیین‌کننده درروابط ایران و هند باقی ماند.

ساختار سیاسی و اجتماعی دو کشور هند و پاکستان و توسعه‌نیافتگی اقتصادی، صنعتی، آموزشی و سیاسی به اضافه فشار افکار عمومی داخلی که از یک طرف فقر، محرومیت و کمبودهای اقتصادی را ناشی از جنگهای پی در پی می‌دانست و از طرف دیگر به خاطر پایبندی گروههای افراطی مذهبی به مسائل ایدئولوژیکی و عقیدتی، خواستار اراضی مورد ادعای طرفین که از زمان تجزیه شبه‌قاره هند لاینحل باقی مانده بود سبب گردید تا پاکستان در سالهای اولیه پس از استقلال برای جبران ضعف‌های اقتصادی و نظامی خود به سمت اردوگاه غرب حرکت کند و در پیمانهای نظامی سیتو و سنتو وارد شود تا سد نفوذی در مقابل گسترش ایدئولوژی کمونیزم در طول دوران جنگ سرد شرق و غرب باشد.

بهای این وفاداری، کمکهای نظامی و اقتصادی غرب و آمریکا به پاکستان در طول این مدت بود. هند نیز با وجود آنکه اصل عدم تعهد را مبنای سیاست خارجی خود در روابط با شرق و غرب قرار داده بود برای اینکه در مقابل رقیب و دشمن خود ضعیف نشود و جهت رفع نقائص نظامی و کمبودهای اقتصادی ـ صنعتی به سمت شرق حرکت کرد و از آنجا که هیئت حاکمه هند پس از استقلال، به ویژه نهرو گرایش‌های سوسیالیستی در برنامه‌های اقتصادی و اجتماعی داشت به طور طبیعی زمینه گرایش به شوروی فراهم شده بود و پیوستن پاکستان به پیمانهای نظامی سیتو و سنتو باعث گرایش و نزدیکی بیشتر هند به شوروی شد. این جهت‌گیری در سیاست خارجی و

برنامه‌های اقتصادی دو کشور تا اواسط دهه ۱۹۶۰م ادامه داشت .دو قدرت بزرگ وقت، جهت حفظ توازن قوا و به فراخور زمان به حمایت‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی خود به دو کشور هند و پاکستان ادامه دادند. از سوی دیگر ایران نیز در سیاست خارجی خود به کشورهای بلوک غرب (و هم‌پیمانی با امریکا و انگلیس) گرایش داشت لذا هر نوع همکاری دولت ایران با پاکستان از سوی سران دولت هند، دشمنی با آن کشور تلقی می‌شد.

این پژوهش به بررسی روابط ایران و هند در دوران جنگ سرد(۱۹۴۷-۱۹۷۹) و تاثیر متقابل سیاست های جهانی ، رقابت های منطقه ای و همکاری های اقتصادی می پردازد و به روش تاریخی با بررسی اسناد آرشیوی و تحلیلی ، به دنبال پاسخ به این پرسش است که چگونه دو کشور با وجود عضویت در بلوک های متضاد توانستند با یکدیگر همکاری کنند.

بر این اساس پرسش های ذیل مطرح بوده است :

-آیا روابط ایران و هند در دوران جنگ سرد بیشتر مبتنی بر رقابت بود یا همکاری ؟

- چگونه تفاوت های ایدئولوژیک (غربگرایی ایران و عدم تعهد هند) بر دیپلماسی دو کشور تاثیر گذاشت ؟

-آیا هند و ایران به رغم اختلافات سیاسی توانستند در حوزه های اقتصادی و فرهنگی همکاری های پایدار ایجاد کنند .

با وجود پژوهش های متعدد درباره سیاست خارجی ایران و هند ، روابط دو جانبه این دو کشور در دوران جنگ سرد کمتر به صورت مستقل بررسی شده است این تحقیق با تکیه بر اسناد آرشیوی ، تلاش می کند این خلا را پر کند . به عنوان پژوهشگرتاریخ ، همواره پیچیدگی های دیپلماسی چند جانبه برایم جذاب بوده است لذا انتخاب این موضوع نیز از علاقه شخصی به تاریخ معاصر ایران و هند نشات گرفته است.

تا پیش از سال ۱۳۲۶ه .ش تحقیقات ، بویژه درباره روابط دو کشور در دوره‌های صفویه و افشاریه و تا حدودی عصر قاجاریه صورت پذیرفته است و برای چاپ اسناد مربوط به مناسبات سیاسی ایران و هند تا قبل از سال ۱۳۲۶ه .ش تلاش‌هایی انجام شده است اما اسناد مربوط به موضوع این تحقیق تاکنون منتشر نگردیده است. بنابراین با وجود کاستی‌هایی که دارد تا حدود زیادی توانسته است فتح بابی در این زمینه باشد.

درک روابط ایران و هند در دوره جنگ سرد می تواند چارچوبی برای تحلیل همکاری های کنونی دو کشور (مانند پروژه چابهار یا کریدور شمال جنوب) ارائه دهد . پژوهش این کتاب به دنبال یافتن درس هایی از گذشته برای بهبود دیپلماسی امروز است . نکته دیگر آنکه تاریخ معاصر ایران به سبب آن که مستقیماً در حیات فردی و اجتماعی ما تداوم ، و استمراری فعال و اغلب آشکار دارد از اهمیت بسیار فزونتری در معرفت‌شناسی دقیق سیاسی و اجتماعی جامعه کنونی ما برخوردار است، لذا در سایه چنین نگرشی موضوع روابط بین دو کشور و علل و چگونگی آن با طرح شرایط ویژه بین‌المللی این ارزش و اهمیت را برای خواننده محسوس‌تر به تصویر می‌کشد.

موضوع به لحاظ زمانی سالهایی از تاریخ معاصر را دربرمی‌گیرد و حدود سی و دو سال از روابط ایران و هند را در دوره پهلوی دوم مورد بررسی قرار می‌دهد.

دلیل انتخاب این دوره تاریخی ، از آن جهت بود که هند در سال ۱۹۴۷م به استقلال می‌رسد و قبل از این تاریخ تحت سلطه استعمار انگلیس بود بنابراین سالهایی مورد توجه قرار گرفته اند که کشور هند استقلال خود را به دست آورده و به صورت یک کشور مستقل درآمده است .

مشکلاتی که برای تدوین و تنظیم مطالب وجود داشت ازجمله :

-کمبود منابع در دوره تاریخی ۱۳۲۶ تا ۱۳۵۷ه .ش.

- مشکلات یافتن اسناد مهم در میان انبوهی از گزارش‌ها و اسناد عادی.

-محدودیت تصویربرداری از اسناد.

- محدودیت زمانی استفاده از برخی کتابخانه‌های معتبر.

- مشکلات اداری برای استفاده از منابع برخی مراکز علمی و دانشکده‌ها.

- کمبود منابع به زبان فارسی در مقطع زمانی مورد نظر.

امید است در آینده با رفع موانع و مشکلات برشمرده ، راه برای تحقیق و پژوهش در این زمینه هموارتر شود.

کتاب درچهار فصل تنظیم شده است .

فصل اول : با مشخص کردن جایگاه هند در منطقه و جهان به بررسی ویژگیهایی نظیر جغرافیای انسانی و سیاسی هند می‌پردازد. شناخت این ویژگیها برای پی بردن به موقعیت و اهداف راهبردی این کشور لازم به نظر می‌رسد.

فصل دوم : دوران سردی و رکود روابط بین ایران و هند را از سال ۱۳۲۶ تا ۱۳۳۹ه .ش/ ۱۹۴۷-۱۹۶۰م مورد بررسی قرار می‌دهد طرح این مسأله از آن نظر ضروری است که مبنای سیاست خارجی دو کشور و در نتیجه علل سردی روابط فیمابین مشخص می‌گردد.

فصل سوم : بهبود تدریجی روابط ایران و هند (ذوب شدن یخ‌ها) را از ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۹ه .ش/ ۱۹۶۱-۱۹۷۱م ارزیابی می‌کند. این بخش برای شناخت زمینه‌های بهبود روابط بین دو کشور و تجزیه و تحلیل درست از مسائل مطروحه تنظیم گردیده است.

فصل چهارم : دوران گسترش مناسبات ایران و دولت هند از ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ه .ش/ ۱۹۷۱-۱۹۷۹م مورد بررسی قرار گرفته است.

این بخش با مددگرفتن از زمینه‌های فراهم شده در بخش‌های قبلی و با بررسی شرایط بین‌المللی درصدد آن است که نتیجه حاصله از تحقیق مشخص شود.

بدیهی است که مطالعه در این زمینه مستلزم توجه به روابط سیاسی دو دولت، مسافرت‌های نمایندگان آنها و سخنان متبادله در ضیافت‌ها و... می‌باشد و توجه به این مطالب و نقل آنها، صرفاً به جهت طرح موضوع از جنبه‌ی تاریخی است. به عنوان مثال «سفر مقامات دو کشور» از آن جهت قابل توجه است که این اقدام به عنوان مقدمه‌ای جهت ایجاد روابط سیاسی میان دو کشور به شمار می‌آمد.

همچنین اسناد مربوط به روابط ایران و هند از سال ۱۳۲۶ - ۱۳۵۷ه .ش/ ۱۹۴۷ ۱۹۷۹م را می‌توان به چهار دسته مشخص تقسیم کرد :

۱ـ توافقنامه‌ها و قراردادهای منعقده بین دو کشور ایران و هند.

۲ـ گزارش‌های سیاسی راجع به هند، مذاکرات دو کشور در خصوص روابط بازرگانی و کشاورزی، مسائل فرهنگی و بهداشتی.

۳ـ نشریات و مطبوعات راجع به ایران در هند.

۴ـ هیئتهای اعزامی و مسافرتهای مقامات و رجال هند به ایران و مقامات ایرانی به هند.

ضمن طرح تاریخی مسئله و برشمردن مقاطع خاص روابط ایران و هند ، بعضی از این اسناد و گزارش‌ها به عنوان نمونه در بخش ضمائم آورده شده است.

همانطور که اشاره گردید اساس کار این پژوهش بر پایه اسناد و اخبار و گزارشهای ارسالی سفارت ایران در دهلی نو در محدوده زمانی ۱۳۲۶ تا ۱۳۵۷ه .ش بوده است. بدین منظور کلیه اسناد مربوط به روابط ایران و هند در دوره حکومت پهلوی دوم، بعنوان منابع دسته اول، طی یازده ماه در مرکز اسناد وزارت امور خارجه مورد دقت و بررسی قرار گرفت و با همه مشکلات تلاش شد تا شمه‌ای از آنچه که مربوط به مناسبات سیاسی ایران و هند در سال های فوق الذکراست روشن گردد. در اینجا بر خود لازم می دانم از همه معلمانی که چراغ دانش را روشن نگه می دارند ، صمیمانه سپاسگزاری کنم . نخست از پدر و مادرم سپاسگزارم ، از پدرم که حضورش مایه ی دلگرمی من است و از مادرم که هر چند در میان ما نیست ، یادش ، آموزه ها و مهرش در تمام مراحل زندگی همراه من بوده است . همچنین قدردانی از همسرم آقای محمود احمدی را وظیفه خود می دانم که با مشورت و راهنمایی های روشنگرانه اش ، در شکل گیری و پیشبرد این اثر سهمی ارزشمند داشت .

سکینه سلیقه دار

تابستان ۱۴۰۴